

УДК 338.432

А.О.Касич, д.е.н., Є.В.Романенко,
Кременчуцький національний університет ім. М.Остроградського,
м. Кременчук

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто проблеми використання основних засобів сільськогосподарського призначення та розроблено шляхи підвищення їх використання.

В статье рассмотрены проблемы использования основных средств сельскохозяйственного назначения и разработаны пути повышения их использования.

The article deals with the use of fixed assets of agricultural land and developing ways to use them.

Ключові слова: сільське господарство, ефективність використання основних засобів, інвестиції, обсяг виготовленої продукції, ресурсний потенціал.

Сільське господарство у народному господарстві займає особливе місце: воно призначено задовольняти зростаючі потреби населення країни в продуктах споживання, а промисловості – в сировині. Приблизно 3/4 споживчих матеріальних благ населення – це продукти сільського господарства безпосередньо або їх промислової переробки. Крім того, вітчизняне сільське господарство значну частку продукції експортує, а отже, забезпечує притік валютних коштів та збалансування платіжного балансу країни.

Ефективність функціонування сільського господарства визначається станом основних засобів, рівнем їх автоматизації та продуктивності. Трансформація відносин власності в аграрному секторі повинна мати на меті підвищення рівня фондоозброєності праці сільськогосподарських працівників та вихід на світові показники продуктивності. Саме тому дослідження питання ефективності використання основних засобів сільського господарства та обґрунтування реальних механізмів розв'язання цієї проблеми має велике значення.

Проблеми ефективного використання основних засобів сільськогосподарського призначення на сучасному етапі вивчали такі вчені, як С.А.Огарков [9], О.І.Здоровцов [4], В.І.Мацибора [6], В.І.Дячек [3], П.А.Денисенко [3], ін.

О.І.Здоровцов вважає, що для досягнення високих показників економічної ефективності всією сукупністю матеріально-технічних показників необхідно підвищувати фондовіддачу та норму прибутку й одночасно знижувати фондоємкість та прискорювати оборотність оборотних засобів [4]. Також потрібно удосконалювати структуру використання фондів і дотримуватись оптимального співвідношення між виробничими і невиробничими засобами сільськогосподарського призначення, основними й оборотними, активними і пасивними.

Важливим шляхом підвищення економічної ефективності засобів В.І.Мацибора вважає пропорційний розвиток окремих видів основних виробничих засобів [6]. Це дотримання оптимального співвідношення кількості поголів'я продуктивних тварин і забезпеченості їх приміщеннями, наявності

окремих марок тракторів і гаражів для їх зберігання. Співвідношення між активною і пасивною частинами засобів рекомендується 1:1.

На думку С.А.Огаркова, диспропорція у технічному оснащенні підприємств буде ще зростати, оскільки заводи сільськогосподарського машинобудування України випускають лише 27% найменувань потрібних машин [9].

З метою забезпечення належного якісного дослідження ефективності використання основних засобів особливого значення набула доцільність розробки алгоритму щодо виявлення величини витрат, виділення яких визначається необхідністю підтримання достатніх експлуатаційних властивостей сільськогосподарської техніки, що обумовлено значною складністю застосування в нинішніх умовах досить застарілих нормативних документів. З цією метою вченим В.І.Дячком запропоновано здійснити певне об'єднання відомої методики за ГОСТами та окремих елементів алгоритмів, що використовуються у зарубіжних країнах [3]. А на думку П.А.Денисенка, поряд з удосконаленням технічного та технологічного рівня машин необхідно створити організаційно-економічні умови для максимального використання технічного потенціалу [3]. Дискусійність багатьох теоретичних положень, практична значущість обліку, аналізу та контролю основних засобів, недостатній рівень їх дослідження з погляду сучасних потреб управління вимагає подальшого їх удосконалення та дослідження.

Метою даної роботи є дослідження основних проблем та обґрунтування можливостей підвищення ефективності використання основних засобів сільськогосподарського призначення.

Будь-яке підприємство незалежно від форми створення й виду діяльності повинне постійно розглядати рух своїх основних виробничих засобів, їх склад та стан, ефективність використання. Дана інформація дозволяє підприємству знайти шляхи та резерви підвищення ефективності використання основних засобів, а крім того, вчасно виявити та скоригувати негативні відхилення, які надалі можуть спричинити серйозні наслідки для успішної діяльності підприємства [7].

Реформи аграрного сектора, які тривають в Україні, мають однобічний характер. Вони спрямовані винятково на роздержавлення і приватизацію майна, розвиток різних форм господарювання та розв'язання інших організаційних питань і зовсім не торкнулися проблем розвитку матеріально-технічної бази господарств, індустріалізації та інтенсифікації сільськогосподарського виробництва [4]. Сільськогосподарські підприємства найбільшою мірою відчувають нестачу сучасних основних засобів, адже за роки незалежності не лише не відбувалося оновлення матеріально-технічної бази, а навпаки – спостерігалась повна її деградація.

Основні показники результативності функціонування сільського господарства, в тому числі ефективності використання основних засобів, наведені в табл. 1.

Основні показники результативності функціонування сільського господарства та ефективності використання основних засобів*

Показники	Роки							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Обсяг продукції сільського господарства, млн.грн.	64473	83500	92536	94300	109850	150845	153800	184940
Темп росту, % до попереднього року	89,0	119,7	100,1	102,5	93,5	117,1	98,2	98,5
Частка продукції с/г у загальному обсязі випуску, %	10,9	10,6	9,5	8,3	7,2	7,5	8,1	8,2
Рентабельність с/г-го виробництва, %	12,6	8,1	6,8	2,8	15,6	13,4	13,8	21,1
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	769,5	2768	3702,4	2731,8	7624,2	6041,8	7996,6	18123,5
Підприємства, що одержали прибуток, % до загальної кількості підприємств	57,7	66,7	66,2	68,7	73,7	71,7	69,9	70,4
Підприємства, що одержали збиток, % до загальної кількості підприємств	42,3	33,3	33,8	31,3	26,3	28,3	30,1	29,6
ОЗ с/г призначення, за ПВ, млн.грн.	77979	75447	76034	75511	78978	95880	103187	113388
Темп зростання, % до попереднього року	100,7	101,6	102,8	98,6	105,7	108,2	104,5	109,8
Частка ОЗ с/г у загальній вартості ОЗ, %	7,6	6,6	6,0	4,8	3,9	3,1	2,6	1,7
Ступінь зносу, %	50,4	51,1	52,2	48,2	46,2	45,7	39,6	-
Введення в дію ОЗ, млн.грн.	3741	4906	6471	4986	6295	10385	7376	-
Інвестиції в сільське господарство, млн. грн..	2141	3381	5015,7	7309,1	9519,1	16890	9381,7	12230,8
Темп зростання, % до попереднього року	105,0	139,1	125,8	133,9	118,4	142,3	49,8	116,5
Частка інвестицій в с/г у загальному обсязі, %	4,0	4,3	5,2	5,7	4,9	5,2	6,2	7,1

* Побудовано за даними Держкомстату

Наведені дані дають можливість визначити основні тенденції розвитку сільського господарства та його матеріально-технічної основи.

1. Темпи росту обсягу продукції сільського господарства є нестійкими та низькими (за період з 2001 до 2010 рр. вони склали в середньому 103%). І це навіть з урахуванням того, що в 2007–2008 рр. на світовому ринку відбувалося суттєве зростання попиту та цін.

2. За досліджуваний період відбулося зменшення частки виготовленої сільськогосподарської продукції у загальному обсязі випуску з 14,4% у 2001 р. до 8,2% – у 2010 р. Це відповідає загальній тенденції, яка спостерігається в розвинених країнах світу щодо зменшення частки сільського господарства в структурі ВВП, однак там це відбувається за рахунок прискореного розвитку інших секторів економіки та структурних зрушень.

3. Порівняно невисоким був рівень рентабельності сільськогосподарського

виробництва, незважаючи на певне його зростання з 2007 р. У середньому рентабельність сільськогосподарського виробництва за досліджуваний період складала 11,74%.

4. У межах сільського господарства, незважаючи на загальний позитивний фінансовий результат, близько третини підприємств продовжують працювати збитково. І хоча цей показник поступово зменшується, він залишається досить великим, що є негативною тенденцією розвитку.

5. Розширення матеріальної основи розвитку сільського господарства, а саме основних засобів, відбувається низькими темпами. Так, з 2001 р. по 2010 р. темп росту основних засобів у сільському господарстві збільшився лише на 10,2%, середнє його значення становить 103,14%.

6. Відбулося суттєве зменшення частки основних засобів сільського господарства у загальній вартості основних засобів з 10,2% у 2001 р. до 1,7% у 2010 р. Крім того, близько 40% основних засобів є зношеними та потребують оновлення за рахунок, перш за все, розширення інвестицій.

7. Темпи росту інвестицій в основний капітал сільського господарства також є нестійкими, хоча і склали за досліджуваний період в середньому 120,46%.

8. Низькою залишається частка інвестицій в сільське господарство, яка становить лише 5,24% від загального обсягу інвестицій в основний капітал. Інвестиції за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів складають менш ніж 10% від загального обсягу інвестицій. Кошти іноземних інвесторів складають близько 1 % [1].

Загалом можна констатувати, що вітчизняне сільське господарство, маючи значний потенціал для розвитку, знаходиться в кризовому стані та характеризується подальшою деградацією матеріально-технічної бази. У результаті на багатьох підприємства склався великий дефіцит сільськогосподарських машин і обладнання. У той же час при переході від великих господарств до менших, що відбувається при трансформації форм господарювання, потреба в машинах і всіх інших виробничих фондах зростає, на чому наголошується в роботі [4].

Ситуація, в якій опинилося вітчизняне сільськогосподарське підприємство, можна охарактеризувати за принципом замкненого кола: низький фінансовий результат не дає можливості сформуванню необхідного обсягу інвестицій, а збереження застарілої матеріально-технічної бази не дає можливості підняти показники результативності на рівень розвинених країн.

Розглянемо можливості розширення матеріально-технічної бази сільського господарства з позицій окремого підприємства.

За необхідності придбання нового активу насамперед відбувається з'ясування питання про наявність коштів для цього. Серед джерел фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств найбільшу частку займають власні кошти: амортизаційні відрахування, страхові суми на відшкодування збитків, частина чистого прибутку. Але коли власних коштів не вистачає,

наступним кроком стає вибір ефективного фінансового механізму для купівлі нового обладнання. Звичайно, якщо актив, що його планують придбати, не вимагає великих капіталовкладень, можна піти шляхом максимального скорочення витрат та купити необхідні основні засоби за власні кошти. Однак, як показує практика, це не завжди можливо, а також не завжди вигідно [8]. Тому для забезпечення розвитку аграрних підприємств необхідні зовнішні джерела інвестування. Та за сучасних ринкових умов господарювання підприємства аграрного сектора економіки України мають недостатню підтримку державного інвестування в основний капітал, що проявляється в низькому рівні державного фінансування і недосконалій законодавчій базі.

Середньостатистичне сільськогосподарське підприємство – це набір проблем, пов'язаних з низькою фондоозброєністю, зростанням рівня зносу основних виробничих фондів, відсутністю достатньої кількості висококваліфікованих кадрів.

Ці проблеми накладаються на неврегульовані питання обліку та аналізу основних засобів. Так, з прийняттям Податкового кодексу України (ПКУ), а саме розділу III, виникло чимало змін стосовно термінології й визначення сутності основних засобів у бухгалтерському обліку, принципів їх оцінки основних засобів, системи амортизації та оподаткування основних засобів. У зв'язку з цим відбулося ускладнення обліку основних засобів на підприємствах. Розглянемо деякі з них:

1. Чітко окреслено терміни корисного використання основних засобів за групами, що позбавляє підприємства можливості самостійно визначати ліквідаційну вартість основних засобів через складність оцінки активів у майбутньому, тим самим заважаючи ліквідувати основний засіб, якщо в результаті переоцінки виявиться, що об'єкт завчасно досягнув своєї ліквідаційної вартості.

2. Розроблено новий механізм врахування вартості витрат, пов'язаних із поліпшенням об'єкта (реконструкцією, модернізацією, модифікацією, добудовою, дообладнанням тощо), згідно з яким первісна вартість основних засобів збільшується на суму витрат, пов'язаних із поліпшенням об'єкта, що перевищує 10 відсотків вартості, яка амортизується, об'єкта основних засобів на початок звітного періоду. Це призводить до зменшення майбутніх економічних вигід, первісно очікуваних від використання об'єкта.

3. Обмежено використання прискореної амортизації, а це призводить до зниження рівня оподаткування тієї частини прибутку, яка спрямовується не на споживання, а на розвиток підприємства. Як наслідок – зниження інвестицій, насамперед внутрішніх інвестицій в основний капітал.

4. Встановлено, що амортизації підлягають витрати тільки на придбання основних фондів власного виробничого використання. В результаті амортизаційний фонд підприємства зменшується.

Всі перераховані проблеми підкреслюють важливість розробки та реалізації

комплексу заходів щодо підвищення ефективності використання основних засобів вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Традиційно у науковій літературі наводяться заходи щодо підвищення ефективності використання основних засобів у розрізі екстенсивних та інтенсивних (рис. 1).

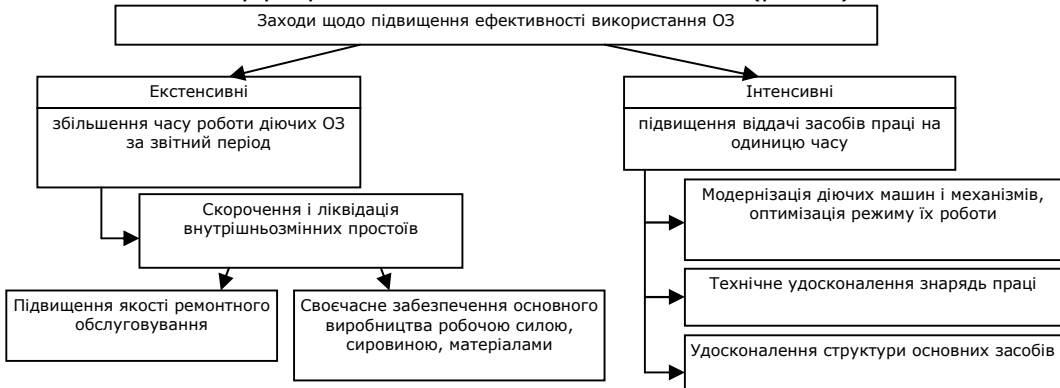

Рис. 1. Узагальнення основних напрямків підвищення ефективності використання основних виробничих фондів підприємства*

*Джерело: побудовано автором за даними [7; 8].

Використовуючи наведену класифікацію та з урахуванням проведеного вище дослідження, слід констатувати, що інтенсивні заходи підвищення ефективного використання основних засобів на сучасному етапі розвитку вітчизняних сільськогосподарських підприємств є менш фінансово доступними, ніж екстенсивні. А це означає, що без розв'язання проблем фінансового характеру підприємствам не вдасться розв'язати проблему ефективного використання та розвитку виробничого потенціалу.

Загалом, для підвищення ефективності використання основних засобів сільськогосподарського підприємства необхідно, на нашу думку, забезпечити реалізацію таких першочергових заходів:

- ❖ створити умови для активізації інвестицій (значною мірою залежить від інвестиційної політики держави);
- ❖ забезпечити дотримання на практиці своєчасної заміни застарілих технологій новими, високопродуктивними;
- ❖ впровадити комплексну механізацію та автоматизацію виробництва;
- ❖ раціонально використовувати машинно-тракторний парк за рахунок підвищення якості робіт;
- ❖ удосконалити методику обліку витрат на ремонти основних засобів, що підвищить ефективність управління витратами;
- ❖ запровадити застосування методів прискореної амортизації для окремих груп основних засобів;
- ❖ розробити моделі залежності експлуатаційних витрат від віку устаткування, яка дозволить визначити доцільність проведення ремонту основних засобів.

Вкрай важливою є також бюджетна підтримка аграріїв через дотування сільськогосподарської продукції, необхідно посилити державний контроль за формуванням цін на підприємствах переробної галузі та підприємствах-виробниках основних засобів для сільського господарства, особливо в торгово-посередницьких та фінансових структурах [1].

Розв'язання проблеми підвищення ефективності використання основних засобів – це одне з основних завдань діяльності, від результату якого залежить фінансовий стан та конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства. Однак, як показали дослідження, вітчизняні сільськогосподарські підприємства мають обмежений ресурсний потенціал для оновлення та заміни існуючого парку обладнання. Крім того, реформування нормативно-правової бази, яка регламентує процеси руху основних засобів на підприємствах, не сприяє розв'язанню всіх перерахованих проблем.

Аналіз статистичної інформації дав можливість визначити перспективи розвитку вітчизняних сільськогосподарських підприємств у питаннях розширення матеріально-технічної бази та підвищення ефективності використання основних засобів.

Подальшого дослідження потребують питання пошуку джерел фінансування процесів оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел:

1. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17
2. Горячих Н. І. Забезпеченість регіону основними засобами, тенденції і проблеми їх використання / Н.І.Горячих, Т.Г.Савченко, І.М.Семененко // Економіка і право. – 2010. – №1. – С.22.
3. Держкомстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua/>
4. Дячек В. І. Застосування імітаційного моделювання для визначення ефективності використання сільськогосподарської техніки / В.І.Дячек // Статистика України. – 2006. – №2. – С.26-30.
5. Здоровцов О.І. Аграрна економіка / О.І.Здоровцов, Д.К.Семенда. – Умань, 2005. – С.204
6. Мазуркевич І. О. Оцінка ефективності використання основних засобів на підприємстві / І.О.Мазуркевич // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – №2. – С. 91.
7. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства: [Підручник] /В.І.Мацибора. – К.: Вища школа, 1998. – 415 с.
8. Начесова Т.В. Підвищення ефективності використання основних засобів сільськогосподарських підприємств / Т.В.Начесова // Студентський науковий вісник. – Миколаїв, 2010. – 430 С.
9. Нусінов В. Я. Проблемні питання аналізу стану, ефективності придбання та використання основних засобів підприємства / В.Я.Нусінов, К.Г.Рябикіна // Вісник КТУ. – 2011. – №28. – 472 с.
10. Огарков С.А. Формирование эффективной структуры основных фондов: критерии и взаимосвязь факторов / С.А.Огарков // Аграрная наука. – 2005 – №6. – С.18.